

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza“ din Iași
Facultatea de Istorie • Centrul de Studii Clasice și Creștine

Nr. 15/2020

CLASSICA & CHRISTIANA

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza“ Iași

text, fără note, se parcurge foarte ușor, stilul fiind clar, limpede, uneori cu accente colocviale, ca în majoritatea best-sell-urilor recente².

Escape from Rome... este, fără îndoială, o carte provocatoare, bine argumentată, un exemplu de erudiție și interpretare în context comparativ. Walter Scheidel, alături de Ian Morris, este unul dintre puținii istorici al Antichității care poate iniția astăzi o dezbatere asupra temelor de interes global actuale plecând de la moștenirea civilizației clasice, lucru nu tocmai ușor de realizat într-o perioadă în care studiile clasice sunt marginalizate, chiar puse la îndoială, iar clasicisții nu mai sunt de mult reperi de urmat în spațiul public sau în dezbaterile de interes general.

Drd. George IVAȘCU,
Centrul de Studii Clasice și Creștine, Facultatea de Istorie,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași,
george.ivascu28@yahoo.com

MARCELLO MARIN, *Studi agostiniani. Trenta saggi fra retorica ed esegesi*, a cura di Renzo Infante, Edipuglia, Bari, 2019, 556 p. (Auctores Nostri 21), ISBN 978-88-7228-883-2

Studiile adunate în prezentul volum au fost publicate pe durata a patru decenii (mai exact, în intervalul 1980-2015) și sunt grupate în trei secțiuni. Sub titlul generic *Retorica ed esegesi* (p. 11-130), prima dintre ele cuprinde studii dedicate unor probleme de retorică și exegeză prezente în opera lui Augustin. După un articol cu rol introductiv, intitulat chiar *Retorica ed esegesi in Agostino. Note introduttive* (p. 11-24), autorul discută pe rând câteva dintre procedeele retorice întrebuințate de episcopul de Hippona, insistând asupra unor elemente precum antifraza, *irrisio*, alegoria ș.a. (*Irrisio. Note di lettura agostiniana*, p. 33-42; *La definizione agostiniana di antifrasi e la sua fortuna*, p. 43-55; *Allegoria in Agostino*, p. 57-81 etc.). Autorul acordă o atenție aparte lui Augustin „predicatorul” (e.g. *Voce e Parola, Parola e Verbo. Note su Agostino predicatore*, p. 113-121), a cărui operă dezvăluie, nu o dată, temeinice cunoștințe și abilități oratorice, deprinse în școlile de retorică ale timpului. Mai multe pasaje din scrierea autobiografică intitulată *Confessiones* ni-l înfățișează pe tânărul Augustin preocupat de arta discursului, în care dorea, ca și alți tineri intelectuali din epocă, să exceleze. Vasta cultură oratorică, literară și filosofică acumulată de Augustin constituie, fără îndoială, o marcă distinctivă a personalității sale, iar studiile semnate de Marcello Marin surprind cu multă acuitate acest aspect.

A doua secțiune a volumului discută, pe mai mult de două sute de pagini, *Di alcuni scritti agostiniani* (p. 131-362), autorul oprindu-se, între

² Vezi Noah Yuval Harari, *Sapiens. A Brief History of Humankind*, Oxford, 2014.

altele, asupra unor scrieri precum *De civitate Dei*, *De Genesi ad litteram imperfectus liber*, *Confessiones* ș.a. Studiile reunite aici gravitează în jurul unor motive precum cel al convertirii la filosofie, văzută ca un demers a cărui miză este să producă o *mutatio morum* (motiv ilustrat, între altele, în *Conf.* VI, 7) sau motivul prieteniei (*amicitia*), reliefând totodată diferite aspecte referitoare la polemica pe care Augustin o desfășoară cu unii dintre contemporanii săi. De un interes aparte sunt studiile intitulate *Ironia irrisione sarcasmo: forme della polemica nell'omiletica agostiniana* (p. 301-322) și *Forme della polemica agostiniana: contro Cresconio, grammatico donatista* (p. 323-360), care surprind latura de polemist a episcopului de Hippona. De notat faptul că ironia și sarcasmul, utilizate ca tehnici retorice în discursul de factură polemică, nu au constituit decât arareori obiect de studiu pentru cercetătorii din domeniul literaturii patristice. Studiile incluse în volumul de față aduc astfel o contribuție importantă la înțelegerea modului în care satira și sarcasmul s-au manifestat în mediile intelectuale ale lumii creștine.

Ultima parte a volumului, *Fortuna dei classici, fortuna di Agostino* (p. 363-549), reunește, pe de o parte, o serie de studii dedicate fenomenului receptării autorilor clasici în opera lui Augustin și, pe de altă parte, discuții privitoare la destinul pe care l-au avut unele dintre scrierile augustiniene, din Evul mediu până în modernitate. Deosebit de interesantă este analiza pe care profesorul Marin o propune pe marginea unor termeni precum *philosophia* și *sapientia*, recurenți în scrierile episcopului de Hippona (*Note su philosophia e sapientia in Agostino*, p. 363-376), oferind cititorului o incursiune în istoricul semnificațiilor pe care cei doi termeni le-au dobândit în scrierile autorilor clasici și în opera lui Augustin. Între altele, autorul propune o analiză pe marginea unui pasaj din dialogul lui Cicero intitulat *Hortensius* (fr. 41 Grilli), citat de Augustin în *Confesiuni*, III, 4, 8. În pasajul respectiv, activitatea filosofică este incriminată în măsura în care aceasta poate constitui un mijloc de a-i înșela pe ceilalți (*sunt qui seducant per philosophiam*), nefiind puțini cei care caută să-și ascundă viciile sub mărețul, încântătorul și cinstitul nume de filosof (*magno et blando et honesto nomine colorantes et fucantes errores suos*). Cum bine se știe, prima întâlnire a lui Augustin cu dialogul *Hortensius* a avut loc pe când acesta abia împlinise nouăsprezece ani (vezi *De beata vita*, 1, 4), dar dialogul respectiv avea să rămână una dintre lecturile favorite ale viitorului episcop, care citează din scrierea respectivă atât în operele sale de maturitate, cât și în cele de la senectute. Așa cum notează Marcello Marin, lecturile repetate ale pasajului din *Hortensius* (fr. 41 Grilli) trebuie să-i fi sugerat episcopului de Hippona o corespondență de idei cu pasajul paulin din Col. 2, 8 – *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem seductionem secundum traditionem hominum, secundum elementa huius mundi et non secundum Christum*. Potrivit exegezei augustiniene, pasajul în cauză ar condamna nu filosofia în

sine, ci doar acea filosofie care nu urmărește convertirea și edificarea morală a celui care o practică. Augustin oferă astfel o lectură în cheie scripturistici-că a pasajului din Cicero, atât dialogul *Hortensius*, cât și *Epistola către Coloseni* vorbind, potrivit interpretării sale, despre unul și același sens al filosofiei, înțeleasă ca instrument sau cale (*via*) de a trăi potrivit lui Hristos (*secundum Christum vivere*).

În afară de Cicero, printre sursele clasice frecventate de Augustin se numără și autori precum Horatius, Sallustius, Terentius și Vergilius, ale căror ecouri în scrierile augustiniene (și nu numai) sunt reliefate cu multă acuitate de profesorul Marin. Studii precum cele intitulate *La presenza di Orazio nei Padri latini: Ambrogio, Girolamo, Agostino. Note introduttive* (p. 377-389), *L'utilizzazione di Sallustio nel De civitate Dei* (p. 413-426), *Agostino e Terenzio, o del problema delle traduzioni* (p. 445-460) sau *Agostino lettore di Virgilio: memoria, riuso e contestazione* (p. 461-495) oferă, fiecare în parte, analize minuțioase ale modului în care diferite surse ale literaturii clasice au fost receptate și reinterpretate în opera lui Augustin.

Studiul intitulat *Uno sguardo sui commenti al De civitate Dei agostiniano* (p. 497-512) oferă o trecere în revistă a celor mai importante momente din istoria receptării tratatului *De civitate Dei*, din Evul Mediu timpuriu (începând cu Prosper din Aquitania) și până în perioada umanistă. Aceeași problematică a receptării operei augustiniene este discutată și în studiul *Eugène Ionesco lettore delle Confessioni di Agostino* (p. 513-526), în care autorul relevă prezența în cuprinsul volumului *La quête intermittente* (1988) a mai multor teme și motive împrumutate din *Confesiuni*. Volumul se încheie cu studiul intitulat *La morte dell'amico in antichi e moderni racconti* (p. 527-549), care propune, între altele, o analiză detaliată a pasajului din *Confesiuni*, IV, 4, 9 - 9, 14, în care Augustin evocă moartea prematură a unui bun prieten din perioada în care preda retorica la Thagaste (c. 347), prieten cărui nu-i menționează însă numele. Durerea și neliniștea sufletească („devenisem eu însumi pentru mine o mare problemă” – *Conf.* IV, 4, 9), punerea la îndoială a sensului vieții și căutarea unui remediu pentru această suferință lăuntrică vor constitui tot atâția *topoi* literari și filosofici reluați de un mare număr de autori din posteritatea lui Augustin.

Varietatea temelor abordate și rigoarea științifică ce caracterizează cele treizeci de studii semnate de Marcello Marin asigură volumului de față un loc aparte între sursele bibliografice indispensabile pentru cunoașterea și înțelegerea operei lui Augustin, sub multiplele ei aspecte – retoric, filosofic sau teologic.

Constantin-Ionuț MIHAI,
Institutul de Cercetări Interdisciplinare, Departamentul Științe Socio-Umane,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
email: ionut_constantin_mihai@yahoo.com